PROŽÍVANÁ SMYSLUPLNOST V KONTEXTU OSOBNOSTNÍCH RYSŮ BUDOUCÍCH UČITELŮ

Miroslava Jirásková, Alena Petrová, Ivo Jirásek

Abstrakt

Výzkumná studie je zaměřena na prožívání životní naplněnosti a existenciálního zakotvení u souboru vysokoškolských studentů, budoucích učitelů ($n = 346$, z toho 294 žen) ve věku 19-27 let. Data z Logo-testu a NEO pětifaktorového osobnostního inventáře byla podrobena analýze v kontextu vybraných osobnostních rysů. Výsledky přesvědčivě prokazují dostatečně smysluplný a existenciálně zakotvený život u většiny našich respondentů (95,6 %), pouze výrazná menšina (4,4 %) vykazuje existenciální frustraci. Zjištěny byly intersexuální difference a významná pozitivní vazba mezi mírou prožívaného životního smyslu a osobnostních rysů extraverte, přívětivosti, otevřenosti vůči zkušenosti a svědomitosti. Negativní korelace se projevila ve vztahu subjektivního prožívání smyslu a osobnostní charakteristiky neuroticismus.

Klíčová slova: životní naplněnost, existenciální frustrace, logoterapie, mladá (raná) dospělost

EXPERIENCED MEANINGFULNESS IN THE CONTEXT OF PERSONALITY TRAITS OF FUTURE TEACHERS

Abstract

This research study focuses on the experiencing of fulfilment in life and existential grounding in a group of university students who were future teachers ($n = 346$, of whom 294 were women) aged 19-27 years. The data from the Logo-Test and the NEO five-factor personality inventory was analysed in the context of selected personality traits. The results convincingly show a sufficiently meaningful and existentially rooted life in the majority of our respondents (95.6% of the respondents), with only a significant minority (4.4%) displaying existential frustration. Differences between the sexes and a significant positive link between the degree of lived meaning and the personality traits of extraversion, friendliness, openness to experience, and conscientiousness were found. A negative correlation manifested itself in the relationship between the subjective experience of meaning and the personality characteristics of neuroticism.

Keywords: *life fulfilment, existential frustration, logotherapy, young adulthood*

Došlo do redakce: 19. 1. 2021

Schváleno k publikaci: 23. 11. 2021

Problém

V každé životní situaci je obsažen smysl. Jeho hledání a nalezení je však ryze individuální záležitost, souvisí s otevřeností člověka možnostem, které mu život nabízí, a s možností volby, které z nich jedinec zrealizuje (i nerealizace je volba). Odlišnost preferencí pak lze formulovat např. v etických koncepcích stručně charakterizovaných pojmy hédonismus (upřednostňující prožitkové mody rozkoše, potěšení a libosti, poukazující na požitkářský životní styl jako cestu životního blaha) a eudaimonismus (zdůrazňující spíše ctnostné než zábavné prožívání, vnímání dobra jako souladu své aktivity se svědomím, slast nevystavenou náhodě rozkoší, protože pramení z ušlechtilého jednání) (Jirásek & Svoboda, 2015), propojený rovněž s rodinou, sociálními vztahy a štěstím (Delle Fave et al., 2011). V myšlenkovém založení této studie považujeme právě druhou ze jmenovaných prožitkových strategií za více odpovídající našemu zkoumání, neboť se propojuje rovněž se seberealizací a smysl života se pozitivně asociuje s kvalitou života, s well-being (McMahan & Estes, 2011; McMahan & Renken, 2011; Ryan & Deci, 2001).

Jedinec může smysl života nalézat, pokud na jeho hledání nerezignuje, různými cestami prožitků jako např. v náboženské odpovědi, v radostech z živočišné stránky života, v činnosti a aktivním společenském uplatnění, v náročnějších způsobech seberealizace (Machovec, 2012), ale také v zážitku lásky, kontemplace a postoji – včetně trpělivé důstojnosti i v okamžicích bolesti a utrpení, vzdor beznadějně situaci, v hrdinském výkonu při snášení osudových ran (Frankl, 1994, 1997). Smysl života proto nemůže být ničím abstraktním, univerzálním, ale naopak vždy jedinečným a individuálním, nalézajícím se v bytostně personálních rovinách lidských činů a postojů. Neleží ukryt někde před námi, ani si jej nelze vytknout jako cíl, nelze ho předat či nařídit – dostavuje se jako důsledek seberealizace, přičemž se nenachází v intelektuální, nýbrž v existenciální sféře. Potřeba smyslu se stává klíčovou potřebou v motivačním systému člověka. Přesto můžeme být svědky opakovaných pokusů o intelektuální a vědecké nahlédnutí na téma smysluplnosti prostřednictvím kategorií jako je koherence a význam (Martela & Steger, 2016), autonomie a dobročinnost (Martela, Ryan, & Steger, 2018), či dokonce schopnost chápání a porozumění (George, & Park, 2016).

V České republice je téma smyslu v posledních desetiletích relativně hojně zkoumáno, zejména s ohledem na vazbu pozitivní psychologie a smysluplnosti lidské existence (např. Křivohlavý, 2004, 2006; Smékal, 2005; Soudková, 2004). Často je v tomto kontextu téma smyslu uváděno do vztahu s problematikou osobnosti (např. Kebza & Šolcová, 2003; Blatný, Millová, Jelínek, & Osecká, 2010; Petrová, 2005a, 2005b), s vybranými osobnostními rysy (Sobková & Tavel, 2010), případně s náboženskou vírou (Křeménková & Novotný, 2015; Křivohlavý & Petříková, 2001) nebo se spiritualitou (Jirásek, 2015; Tavel & Kanálik, 2008). Rovněž vývojový kontext v rámci pocíťování smyslu života je námětem řady studií (Ondrušová, 2010; Tavel, 2009), stejně jako jeho pedagogické souvislosti, tedy výzkum životní naplněnosti u učitelů (Pugnerova & Kvintova, 2008) a budoucích učitelů (Kvintova, Sigmund, & Hrebickova, 2014; Jirásková & Petrová, 2018 aj.).

Pocity seberealizace či prožitky smysluplné existence nelze chápat jako statickou situaci či neměnný soubor hodnot, životních strategií či přesvědčení. Naopak se jedná o proměnlivý, přetvářející se dynamický systém (Halama, 2007). Formování smyslu života v období adolescence závisí na celé řadě intervenujících a kontextových faktorů, včetně role mentorů a lektorů, diskusí a sociálních interakcí v referenčních skupinách či tréninku odolnosti (Fry, 1998). Smysl života je fenomén, který je svojí podstatou filosofický (Machovec, 2012), patří

k vertikální či spirituální dimenzi lidského způsobu bytí, jež nemusí získávat pouze náboženské konotace (Jirásek, 2013), přičemž na jeho empirický výzkum se zaměřuje zejména psychologie. Smysl lidského života je pevně provázán se smyslem jednotlivých činností a zároveň smysl jednotlivých aktivit je nahlédnutelný výlučně s ohledem na celek životního naplnění, takže se filosofické vztahování při ohledávání smyslu života pohybuje – na rozdíl od vědecké explikace – v určité podobě hermeneutického kruhu (Jirásek, 2005). Na rozdíl od fatalistického přesvědčení, že lidský osud je pevně určen, filosofie podtrhuje, že smysl života se „cizeluje, on „jest“ pouze při svém vzniku, jako je tomu s každým celkem“ (Hogenová, 1998, s. 71).

Pro účely tohoto sdělení budeme používat jako synonyma termíny „smysluplnost života“, „mysl v životě“, „prožívaná smysluplnost“ a také pojem „životní naplněnost“, který rozpracovala Franklova žačka, německá psycholožka Elisabeth Lukasová (1997) a aplikovala jej rovněž na oblast vzdělávání (Lukas, 1989). Tato autorka v kontextu konceptu smyslu života zvýraznila různorodou intenzitu tohoto prožitku. Od nalezení smyslu prostřednictvím realizace hodnot v modu prožívané životní naplněnosti, přes hledání se zapojením motivu vůle, až po pochyby či absenci daného prožitkového modu, vedoucí k prožitku existenciální frustrace. Ta sama o sobě není ještě nemocí; spíše je prožívána jako varovné znamení, potenciální naléhání k proměně života. Prožívaná smysluplnost není přímo závislá na vnějších podmínkách, může být přítomna i za svízelných životních okolností, neovlivňuje ji zásadně prožívání úspěchu jedince, spíše jeho schopnost otevřít se možnostem, které život nabízí, a radostem života.

Prožívání životní naplněnosti a existenciálního zakotvení úzce souvisí se zvládáním každodenní reality, jež se však odlišuje jak v rovině individuální, tak sociální. Specifické charakteristiky obou dimenzí s sebou bezpochyby nese profese učitelů. Respondenty této výzkumné studie byli budoucí učitelé (ve věku 19–27 let), nacházející se z hlediska vývojové psychologie v období mladé dospělosti, které jim přináší nejen změny v jejich sebeprožívání, ale také ve vztahu k okolí. Naší snahou bylo zjistit, jaké osobnostní předpoklady pomáhají vysokoškolským studentům pedagogických oborů zvládat svou novou životní situaci vysokoškolského studia, do jaké míry vnímají svůj život jako naplněný a existenciálně zakotvený, zda jim toto usnadňuje schopnost adaptace na konkrétní životní podmínky, jak se v tomto kontextu jeví jejich potenciál stát se dobrým učitelem a do budoucna dále pozitivně rozvíjet svou osobnost.

Důvod volby výzkumného vzorku budoucích učitelů souvisel se specifickým charakterem učitelské profese a jejího postavení i proměn v soudobé společnosti. Učitel působí na své žáky mnohostranně a často významněji, než běžně umíme vnímat, učitel jen nepředává informace a poznatky, nemůže být pouze odborníkem svého oboru. V tomto směru nás může silně inspirovat výrok Hábla (2014, s. 15): „Pokud transcendence leží v samotné podstatě lidství, pak pedagogika, která tuto dimenzi zanedbává, postrádá to nejdůležitější.“

Na osobnost jako určitou celistvost a jednotu individua v rozmanitosti životních projevů působí značné množství vlivů, které pravděpodobně v jejich úplnosti nelze jednoznačně uchopit – snad i proto v psychologii osobnosti koexistují vedle sebe principiálně rozdílné či dokonce protikladné výklady jednotlivých psychologických škol či směrů. Výrazně inspirativní impulsy k tematice prožívané smysluplnosti jsme našli především v teoretických koncepcích existencialismu a ve východiscích humanistické a pozitivní psychologie (Maslow, 2014, 2017; Slezáčková, 2012; Křivohlavý, 2006, 2004; Seligman & Csikszentmihalyi, 2000; Rogers, 1995, 1998; Frankl, 1994, 1996, 1997; Lukasová, 1997 apod.). Vzdělávání a osobnostní rozvoj budoucího učitele chápeme jako součást procesu rozvoje jeho osobnosti.

Výkon učitelské profese, výrazně zasahující do utváření osobnosti žáků a studentů, tak může sehrát v rozměru životní naplněnosti a prožívané smysluplnosti období multiplikačního impulsu, pokud nositel této práce vhodným způsobem reprezentuje hledání existenciálního zakotvení. Respondenti naší studie, vysokoškolští studenti pedagogických oborů, se nacházejí v období mezi horní věkovou hranicí adolescence a ranou dospělostí. Pro toto období jsou pro rozvoj nového konceptu „vynořující se dospělosti“ podstatné typická explorace identity, nestabilita a zkoušení nových možností (Arnett, 2000). Zatímco v dřívějších dobách byl přechod k dospělosti jasněji vyznačen specifickým průběhem, který měl pevnou podobu rituálu či iniciačního obřadu (van Gennep, 2018), v dnešní době ve vyspělé společnosti je cesta k dospělosti mnohem delší a méně zřetelná. Období mezi adolescencí a dospělostí se rozvolňuje a pro skupinu biologicky dospělých jedinců, která se prezentuje životním stylem odpovídajícím spíše etapě dospívání, se vžil termín „kidult“, poukazující na osobnostní rysy nevyzrálosti a nezodpovědnosti (Bernardini, 2014; Hayward, 2013). Jednotlivci tvořící náš výzkumný soubor tak – i přes svůj relativně blízký biologický věk 19-27 let – mohou projevovat výrazně odlišné individuální charakteristiky vývoje. Bez ohledu na individuální rozdíly však můžeme shrnout, že jedinec v tomto období je obzvláště citlivý právě k otázce smyslu vlastní existence a životní zakotvenosti. Výrazná otevřenost vůči existenciálním záležitostem v tomto věku bývá nazývána též fenomén existenciálního probuzení (Halama, 2000), pravděpodobně i proto, že je často provázena prožíváním existenciální úzkosti a nejistoty (Blatný et al., 2010a).

Metoda a výzkumný soubor

Šetření má základ ve sběru dat prostřednictvím dotazníku Logo-test, upravený z originálu pro české podmínky (Balcar, 1995a; Lukasová, 1992) a NEO pětifaktorového osobnostního inventáře, rovněž v české verzi (Hřebíčková & Urbánek, 2001). Dotazník diagnostikující aktuální míru prožívané smysluplnosti vytvořila Lukasová pro osoby od 16 let věku výše (Lukasová, 1992). Logo-test poskytuje možnost rozpoznat přítomnost a stanovit závažnost problémů v prožívání smysluplnosti vlastního života. Splňuje nároky požadované psychometrické soudržnosti a teoreticky předpokládané unidimenzenality i ve vztahu k věku a pohlaví (Balcar, 1995a). V souvislosti s výsledky Logo-testu jsme se pokusili vyvodit vazbu zjištěné míry smysluplnosti s pěti základními osobnostními rysy (extraverze, přívětivost, svědomitost, neuroticismus, otevřenost vůči zkušenosti). Pro empirické ověření, zda je prožívaná smysluplnost nějakým způsobem vázána na zmíněné osobnostní charakteristiky či rysy, jsme použili jeden z nejpreferovanějších nástrojů v dané oblasti, českou verzi NEO – pětifaktorového osobnostního inventáře (Hřebíčková, 2011), který byl ověřen na více než 2000 českých respondentech (Hřebíčková & Urbánek, 2001). Tento komplexní model osobnostních rysů totiž představuje základní dimenze osobnosti, je masivně ověřen longitudinálními studiemi, faktory se vyskytují v různých věkových, pohlavních, rasových či jazykových skupinách a všechny mají nějaký dědičný či biologický základ (Costa & McCrae, 1992).

Výzkumný soubor, jak již bylo výše uvedeno, tvořili studenti učitelských oborů Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, kteří v době sběru dat (podzim 2017 – jaro 2018) byli ve věkovém rozmezí 19–27 let ($n = 346$, z toho 294 žen, 52 mužů). Obě standardizované psychologické metody byly předkládány respondentům osobně, s jednotnou instrukcí a s poskytnutím dostatečného časového prostoru k vyplnění dotazníků (max. 90 minut). Výzkumná studie probíhala v rámci disertační práce M. Jiráskové (2020). Některé dílčí výsledky v rámci postupného vyvozování míry životní naplněnosti respondentů z řad studentů

byly průběžně prezentovány, jako např. poznatky z analýzy autenticky formulovaných postojů k zažíváním úspěchům i strádání, které byla část respondentů podrobena (Jirásková & Petrová, 2018). Pro účely tohoto sdělení jsme se zaměřili širěji, a to především na vazbu míry prožívané smysluplnosti u celého souboru respondentů s jejich základními osobnostními rysy.

Statistické zpracování bylo provedeno pomocí programu STATISTICA (Data analysis software system, version 12., www.statsoft.com). Pro charakteristiky veličin jsou použity základní popisné charakteristiky, případně četnosti (absolutní i relativní), pro posouzení významnosti rozdílů je využíván dvouvýběrový t-test (analogicky byl použit Mann-Whitneyův U-test), pro ověření vzájemné závislosti byly použity Pearsonovy korelační koeficienty. Hladina významnosti byla zvolena $p = 0,05$.

Výsledky

Celkové skóre respondentů v Logo-testu svědčí o míře prožívané životní naplněnosti, či naopak nespokojenosti se životem, či dokonce o existenciální frustraci, která může případně vyústit v onemocnění noogenní neurózou. Nižší získané hodnoty jsou známkami pozitivního přijetí vlastního života, vyšší hodnoty naopak vypovídají ve směru nespokojenosti se svou životní realitou a případně až o jejím nezvládnutí či odmítání.

Z výsledků šetření u našich respondentů vyplývá (viz tab. č. 1), že 58,1 % studentů našeho souboru vykazuje vysokou úroveň prožívané smysluplnosti (tedy velmi dobrou až nejlepší úroveň podle dostupných norem testu, kvadrant Q1). U osob dosahujících této úrovně lze předpokládat, že i za nepříznivých životních podmínek si uchovají vnitřní pevnost a integritu a budou schopny z nich vytěžit co nejpríznivější výsledek při zvládnutí každodenní reality.

Celkové skóre ve středním, průměrném pásmu (Q2 + Q3) znamená, že testovaná osoba patří k lidem, kteří nemají ani mimořádně dobrou ani mimořádně špatnou či nedostatečnou úroveň prožívané smysluplnosti, nejsou tedy existenciálně aktuálně přímo ohroženi. U průměrně skórujících osob lze předpokládat, že v současnosti jsou ve svém žití dostatečně vyrovnaní, avšak že si svou vyrovnanost v případech nečekaných starostí a těžkostí nemusí nutně zachovat. Tuto úroveň vykazalo 37,5 % studentů našeho souboru.

Celkové skóre v pásmu nízké až ohrožující úrovně (kvadrant Q4) prožívané smysluplnosti (4,4 % studentů) naznačuje, že prožívaná smysluplnost respondenta je sporná, nebo ji respondent postrádá.

Výsledky šetření v souhrnu tedy prokázaly dostatečně smysluplný a existenciálně zakotvený život u většiny našich respondentů (95,6 % respondentů, při spojení úrovní Q1 + Q2 + Q3). Z výsledků našeho šetření vyplynulo, že pouze 4,4 % budoucích učitelů vykazuje úroveň, u níž je prožívaná smysluplnost sporná, či ji zcela postrádají.

Tabulka 1 Celkové skóre v Logo-testu u sledovaného souboru, včetně míry smysluplnosti u žen a mužů

KATEGORIE	CELKEM		ŽENY		MUŽI	
	N	%	N	%	N	%
Vysoká úroveň prožívané smysluplnosti (Q1)	201	58,1	177	60,2	24	46,2
Průměrná úroveň prožívané smysluplnosti (Q2 + Q3)	130	37,5	107	36,4	23	44,2
Nízká až ohrožující úroveň prožívané smysluplnosti (Q4)	15	4,4	10	3,4	5	9,6
Celkem	346	100	294	100	52	100

V rámci analýzy výsledků jsme sledovali také vliv věku a pohlaví respondentů. Míra závislosti prožívané smysluplnosti a věku statisticky významnou korelaci neprokázala. Z hlediska pohlaví však byl zjištěn významný rozdíl, ženy našeho souboru vykazují statisticky významný rozdíl ($p = 0,000$) v podobě vyšší smysluplnosti.

Stěžejní statistická analýza výsledných dat se vztahovala k vazbě subjektivně prožívané míře smysluplnosti a jednotlivých osobnostních rysů. Tabulka 2 zachycuje zmíněnou vazbu u všech respondentů ($n = 346$), dále dokumentuje korelace u podskupin žen ($n = 294$) a mužů ($n = 52$).

Tabulka 2 Korelace výsledků NEO big five a Logo-testu

PROMĚNNÁ	OZNAČENÉ KORELACE (R) JSOU VÝZNAMNÉ NA HLAD. $P < 0,05$					
	CELKEM		ŽENY		MUŽI	
	R	P	R	P	R	P
Neuroticismus	0,4025	0,000	0,4429	0,000	0,3470	0,012
Extraverze	-0,3209	0,000	-0,3435	0,000	-0,2497	0,074
Otevřenost vůči zkušenosti	-0,1556	0,004	-0,1815	0,002	-0,1114	0,432
Přívětivost	-0,2669	0,000	-0,2059	0,000	-0,4153	0,002
Svědomitost	-0,3830	0,000	-0,3724	0,000	-0,3704	0,007

Z tabulky č. 2 je patrné, že významná pozitivní korelace byla v případě celého souboru zjištěna mezi výsledky míry prožívané smysluplnosti (v podobě celkového skóre Logotestu) a osobnostními rysy zjišťovanými pomocí NEO – pětifaktorového osobnostního inventáře (Hřebíčková & Urbánek, 2001): extraverze, přívětivost, otevřenost vůči zkušenosti a svědomitost probanda, naopak zápornou korelaci vykázal vztah smysluplnosti a neuroticismu, neboli s vyšší mírou neuroticismu klesá prožívaná míra životní smysluplnosti.

Pro upřesnění je potřeba uvést, že korelační vztah neurčuje příčinnou souvislost. Na základě uvedeného není tedy možné např. stanovit, zda jedinec prožívá svůj život méně naplněně, protože jeho osobnost má sklon k neurotickému prožívání a chování, nebo naopak, protože prožívá svůj život jako méně smysluplný, upevnilo se u něj neurotické prožívání a chování.

Vzhledem k převažující biologické determinaci temperamentu člověka (vysokému podílu genetických dispozic a biochemickým procesům mozku) se dá předpokládat, že vyšší míra neuroticismu, způsobující osobnostní labilitu a nižší odolnost vůči zátěži, může vyústit v méně pozitivní přístup k životní realitě (Paulík, 2010; Blatný a kol., 2010b; Cakirpaloglu, 2012 aj.). Obdobně musíme být obezřetní při interpretaci zjištěných pozitivních korelací.

Z hlediska posouzení výsledků podle pohlaví se shodně, jako u celého zkoumaného souboru, prokázaly tytéž statisticky významné vazby u podskupiny žen. U souboru mužů se signifikantně nepotvrdila vazba prožitku smysluplnosti a osobnostních proměnných otevřenost vůči zkušenosti a extraverte. Jelikož jsme nezjistili signifikantní vliv věku respondentů, pokusili jsme se ještě o ověření aspektu jejich příslušnosti ke studovanému ročníku. Podrobnějším rozбором naměřených hodnot z hlediska jednotlivých studijních ročníků se pak nejvyšší míra prožívané smysluplnosti projevila u studentů 4. ročníku, kteří se zároveň jeví jako nejvíce přívětiví a svědomití a nejméně neurotičtí. Z hlediska srovnání výsledků podle typu studia se u studentů magisterských a navazujících oborů oproti bakalářským oborům projevily významně nižší úrovně neuroticismu a rysu otevřenost, naopak vyšší úroveň byla u nich prokázána u extraverte a přívětivosti. Zároveň byla u vysokoškolských studentů magisterských a navazujících oborů shledána v průměru vyšší míra smysluplnosti (pásma velmi dobré úrovně) než u studentů oborů bakalářských (pásma průměrné).

Diskuse

Prožívání vlastního života jako smysluplného je podstatné pro kohokoliv, dokonce i pro umírající pacienty, u nichž je životní pohoda úzce propojena spokojeností se sociální podporou a oporou poskytované blízkým příbuzným (Dobříková et al., 2015). Sociální skupina budoucích učitelů a jejich vnímání smyslu života a životní naplněnosti se v poslední době stává vysoce aktuálním tématem, jak dosvědčují zahraniční studie z poslední doby. Životní spokojenost signifikantně koreluje s oborem studia (Cetinkaya, 2020) a ukazuje se tak i vysoce praktický vliv řešení tohoto tématu, patrný např. ve zdůraznění potřeby psychologické podpory při vzdělávání budoucích učitelů (Salikhova, 2016). S vědomím faktu, že učitelské povolání či poslání je zatíženo vysokou mírou stresu, emotivního vyčerpání a hrozby vyhoření (Wullur & Werang, 2020) mohou možnosti logoterapie a koncepty existenciálního smyslu a životního naplnění poskytnout užitečný rámec pro vysvětlení a případnou prevenci vyhoření (Riethof & Bob, 2019). Velice důležitou roli může sehrávat odborné vedení začátečníků, mentoring (Kennett & Lomas, 2015), přičemž kultivaci smyslu života vysokoškoláků lze podpořit jejich zapojením do prosociálních aktivit jako je mentoring ohrožené mládeže (Morse et al., 2021).

V současné době je takřka jakékoliv téma dáváno do souvislosti s epidemií koronaviru a s důsledky opatření, jako je zákaz cestování a uzavření hranic, zrušení přímé výuky na všech typech škol, uzavření obchodů mimo těch zachovávajících základní obslužnost, radikální omezení volného pohybu osob apod. Rovněž prožívání životního smyslu je radikálně ovlivněno strachem z nemoci a podobnými obavami (Bou-Hamad, Hoteit, & Harajli, 2021; Dymecka, Gerymski, & Machnik-Czerwik, 2021), hladinou stresu akademických pracovníků (Shen & Slater, 2021) i studentů (Eryilmaz & Basal, 2021; Hermassi et al., 2021; Lopes & Nihei 2021). Přesto se domníváme, že i výzkumná zjištění nevázaná na aktuální situaci jsou podstatná pro plné porozumění zkoumanému tématu, neboť přístupy k vlastnímu životu jako smysluplnému sice může být ovlivněno negativními projevy momentálního společenského boje s epidemií, nicméně existenciální zápas o životní spokojenost budoucích učitelů je nadčasové téma.

Logo-test jako nástroj k zachycení míry smysluplnosti vlastního života jedince byl na českých a slovenských vysokoškolácích ověřován již opakovaně (Balcar, 1995b; Klčovanská & Masničáková, 1998; Sobková & Tavel, 2010 aj.). Výsledky našeho šetření v oblasti životní naplněnosti a existenciálního zakotvení budoucích učitelů přinášejí adekvátní doplnění předchozích výzkumů. Příznivou námi zjištěnou skutečností je doložený vysoce nebo alespoň dostatečně smysluplný a existenciálně zakotvený život u převážné většiny (95,6 %) respondentů. S ohledem na jejich budoucí povolání považujeme tuto skutečnost za velmi pozitivní, neboť právě učitelská profese vyžaduje, pokud možno optimální působení psychicky vyrovnané, integrované osobnosti. Dostatečnou míru smysluplnosti vlastního bytí jsme zaznamenali u převážné většiny zkoumaných osob, ovšem pro úplnost je potřeba uvést, že osoby v průměrném pásmu jsou sice aktuálně bez prožívaných existenciálních problémů, avšak jejich stabilita může být v případné větší životní zátěži ohrožena. „Přísnější“ pohled si proto všimne, že v nejvyšším, optimálním pásmu prožívané smysluplnosti a existenciální zakotvenosti se nachází 58,1 % respondentů, což již je méně výrazný pozitivní výsledek. Podíváme-li se na srovnatelný výzkum Sobkové a Tavela (2010), zjišťujeme, že jejich 78 % respondentů (ze 120 osob) spadá do nejvyššího kvadrantu Q1, přičemž kategorie Q4 nebyla vůbec zastoupena. Na druhou stranu, jiný výzkum (Klčovanská & Masničáková, 1998), realizovaný u slovenských vysokoškolských studentů ($n = 354$), prokázal vysokou úroveň prožívané smysluplnosti (Q1) jen u 41,2 % respondentů, zatímco úroveň, v níž je prožívaná smysluplnost nízká až ohrožující (Q4), se vyskytla dokonce u 32 % zkoumaných studentů. V tomto kontextu se nabízí otázka, zda naše zjištěná nízká míra existenciálního ohrožení (4,4 % respondentů) není u respondentů ovlivněna volbou pedagogického zaměření studia, které může být příznivým zdrojem prožívané smysluplnosti. Alarmující výsledky slovenského výzkumu se týkaly respondentů ze 4 různých fakult s různorodými studijními programy (sociální vědy, orientace lékařská, pedagogická a technická).

Od zmíněné studie Klčovanské a Masničákové (1998) se odlišujeme rovněž v průkaznosti vlivu pohlaví na míru smysluplnosti vlastního života: na rozdíl od kolegyně, které v tomto ohledu nezaznamenaly statisticky významné rozdíly, naše výsledky odlišnosti mužů a žen přesvědčivě vyznívají ve prospěch osob ženského pohlaví. S čím vším by tato pohlavní odlišnost mohla souviset? Jedním z mnoha vysvětlení by mohla být často uváděná skutečnost, že ženy se více orientují na vztahy, protože si více uvědomují svou provázanost s ostatními lidmi (Gilligan, 1998). Fakt, že naše výsledky dokládají vyšší smysluplnost u žen, může také souviset se specifikou našeho výzkumného souboru, tedy se zaměřením na vztahové povolání učitelství a také s převahou respondentek-žen.

Avšak nechceme-li uvíznout ve zjednodušených závěrech, bylo by zapotřebí shromáždit v tomto směru podstatné seriózní poznatky, na jejichž základě pak lze hlouběji diskutovat. Pozornost si zaslouží i naše poznatky o vazbě životní naplněnosti a osobnostních rysů. Takovéto širší zaměření se nám nepodařilo nalézt v jiných výzkumech. Přívětivost, otevřenost vůči zkušenosti, svědomitost, stejně jako extroverze, jejichž souvislost s mírou smysluplnosti vlastního života byla u našich respondentů prokázána, pozitivně charakterizují interpersonální chování a lze je považovat za zdroje sociálních kompetencí učitele, či za rysy obecně potřebné pro sociální oporu (Šolcová & Kebza, 1999). Vzhledem k charakteru sledovaných osobnostních proměnných a jejich determinacích zdrojů můžeme do značné míry předpokládat, že se tyto sledované osobnostní rysy s velkou pravděpodobností podílejí na míře prožívané smysluplnosti života. Naše výsledky nás opravňují konstatovat, že u naší relativně početné skupiny probandů ($n = 346$) existuje významná pozitivní vazba mezi mírou prožívaného životního smyslu a

zastoupením osobnostních rysů extraverte, přívětivosti, otevřenost vůči zkušenosti a svědomitost. Skupina budoucích učitelů vykazovala o to příznivější prožívání naplněnosti vlastního života, o co intenzivnější míra těchto osobnostních rysů u nich byla diagnostikována. Tato zjištění považujeme za pozitivní, neboť se bezesporu jedná o příznivé předpoklady pro výkon budoucí učitelské profese. Potvrzen byl u našeho souboru také vztah míry smysluplnosti respondenta a jeho míry neuroticismu. Dovolíme si však v celém kontextu dat předpokládat, že nebezpečí dopadu neurotického chování učitele na žáky je u našeho souboru minimální.

Neuropsychická stabilita jedince je základem pro jeho úspěšnou adaptaci na životní podmínky, tvoří součást jeho psychické odolnosti (Paulík, 2010). Vezmeme-li v úvahu, že v míře subjektivně prožívaného naplnění smyslem dopadl náš soubor značnou převahou velmi dobře, pak můžeme hodnotit osobnostní předpoklady našich respondentů pro výkon náročného učitelského povolání ve svém souhrnu velmi pozitivně.

Závěr

Souhrnně můžeme konstatovat, že míra prožívané životní naplněnosti a existenciálního zakotvení je u sledovaného vzorku budoucích učitelů dostatečným zdrojem integrity jejich osobnosti a že můžeme potvrdit významný vztah prožívání smyslu vlastního života a vybraných osobnostních rysů. Výsledky šetření lze považovat za velmi příznivé, přesvědčivě prokazují vysokou míru prožívané smysluplnosti (58,1%) či alespoň dostatečně smysluplný (37,5%) a existenciálně zakotvený život u většiny respondentů z řad budoucích učitelů (celkem 95,6 % respondentů). Úroveň, u níž je prožívaná smysluplnost sporná a ohrožuje tak další rozvoj osobnosti jedince nebo ji respondenti postrádají vůbec, byla zjištěna jen u zanedbatelné části sledovaného souboru 4,4%). V souvislosti s budoucím povoláním sledované skupiny osob, v jehož rámci podstatně působí na osobnost svých žáků a studentů, lze uzavřít, že osobnostní potenciál sledované skupiny budoucích učitelů v podobě jejich aktuálně prožívané životní smysluplnosti je možno vnímat pozitivně. Tato příznivá nastavenost našich respondentů naznačuje jejich schopnost dobře zvládat životní realitu a je do značné míry jedním z významných předpokladů stát se, mimo jiné životní úkoly, kvalitním učitelem, který je ochoten vložit do svého povolání ze sebe to nejlepší. Dalším aspektem, který je pro kvalitní výkon povolání učitele nezbytný, je pak rozvoj jeho osobní epistemologie a rozvoj didaktických dovedností v rámci učitelské přípravy na vysokých školách. V tomto kontextu je třeba ocenit všechny aktuálně probíhající výrazné snahy o reformu přípravy učitelů v ČR.

Literatura

- Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55(5), 469-480. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.5.469>
- Balcar, K. (1995a). Standardizace dotazníku "Logo-test" na vzorku studujících českých vysokých škol. *Československá psychologie*, 39(5), 400-405.
- Balcar, K. (1995b). Životní smysluplnost a osobnost. *Československá psychologie*, 39(6), 496-502.
- Bernardini, J. (2014). The infantilization of the postmodern adult and the figure of kidult. *Postmodern Openings / Deschideri Postmoderne*, 5(2), 38-55.
- Blatný, M., Millová, K., Jelínek, M., & Osecká, T. (2010a). Životní smysluplnost: Osobnostní souvislosti a antecedenty *Československá psychologie*, 54(3), 225-234.
- Blatný a kol. (2010b). *Psychologie osobnosti*. Grada.

- Bou-Hamad, I., Hoteit, R., & Harajli, D. (2021). Health worries, life satisfaction, and social well-being concerns during the COVID-19 pandemic: Insights from Lebanon. *PLoS ONE*, 16(7), 1–16. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0254989>
- Cakirpaloglu, P. (2012). *Úvod do psychologie osobnosti*. Grada.
- Cetinkaya, B. (2020). Investigation of prospective teachers' spiritual well-beings and life satisfactions in terms of specified variables. *International Journal of Educational Methodology*, 6(4), 691-701. <https://doi.org/10.12973/ijem.6.4.691>
- Costa, P. T., & McCrae, R. R. (1992). Four ways five factors are basic. *Personality and Individual Differences*, 13(6), 653-665. [https://doi.org/10.1016/0191-8869\(92\)90236-I](https://doi.org/10.1016/0191-8869(92)90236-I)
- Delle Fave, A., Brdar, I., Freire, T., Vella-Brodrick, D., & Wissing, M. P. (2011). The eudaimonic and hedonic components of happiness: Qualitative and quantitative findings. *Social Indicators Research*, 100(2), 185-207. <https://doi.org/10.1007/s11205-010-9632-5>
- Dobříková, P., Pčolková, D., AlTurabi, L. K., & West, D. J. (2015). The effect of social support and meaning of life on the quality-of-life care for terminally ill patients. *American Journal of Hospice & Palliative Medicine*, 32(7), 767-771. <https://doi.org/10.1177/1049909114546208>
- Dymecka, J., Gerymski, R., & Machnik-Czerwik, A. (2021). Fear of COVID-19 as a buffer in the relationship between perceived stress and life satisfaction in the Polish population at the beginning of the global pandemic. *Health Psychology Report*, 9(2), 149-159. <https://doi.org/10.5114/hpr.2020.102136>
- Eryilmaz, A., & Basal, A. (2021). Student and teacher perspectives: Developing the scale of coping strategies for pessimism and subjective well-being model based on coping strategies for COVID-19 and goal striving. *International Online Journal of Education and Teaching*, 8(1), 546-563. <https://eric.ed.gov/?id=EJ1286588>
- Frankl, V. E. (1994). *Člověk hledá smysl: úvod do logoterapie*. Psychoanalytické nakladatelství.
- Frankl, V. E. (1996). *Lékařská péče o duši: Základy logoterapie a existenciální analýzy*. Cesta.
- Frankl, V. E. (1997). *Vůle ke smyslu: vybrané přednášky*. Cesta.
- Fry, P. S. (1998). The development of personal meaning and wisdom in adolescence: A reexamination of moderating and consolidating factors and influences. In P. T. P. Wong & P. S. Fry (Eds.), *The human quest for meaning: A handbook of psychological research and clinical applications*. (pp. 91-110). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- George, L. S., & Park, C. L. (2016). Meaning in life as comprehension, purpose, and mattering: Toward integration and new research questions. *Review of General Psychology*, 20(3), 205-220. <https://doi.org/10.1037/gpr0000077>
- Gilligan, C. (1998). Remembering Larry. *Journal of Moral Education*, 27(2), 125-140. <https://doi.org/10.1080/0305724980270201>
- Hábl, J. (2014). Amputovaná humanita aneb jak cizí je Komenského pedagogická antropologie té naší. *Gymnasion: časopis pro zážitkovou pedagogiku*, 8(2), 13-16.
- Halama, P. (2000). Teoretické a metodologické přístupy k problematice zmyslu života. *Československá psychologie*, 44(3), 216-236.
- Halama, P. (2007). *Zmysel života z pohľadu psychológie*. SAP.
- Hayward, K. (2013). 'Life stage dissolution' in Anglo-American advertising and popular culture: Kidults, Lil' Britneys and Middle Youths. *Sociological Review*, 61(3), 525-548. <https://doi.org/10.1111/1467-954x.12032>
- Hermassi, S., Hayes, L. D., Salman, A., Sanal-Hayes, N. E. M., Abassi, E., Al-Kuwari, L., Aldous, N., Musa, N., Alyafei, A., Bouhafs, E. G., & Schwesig, R. (2021). Physical activity, sedentary behavior, and satisfaction with life of university students in Qatar: Changes during confinement due to the COVID-19 pandemic. *Frontiers in Psychology*, 12, 1-14. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.704562>
- Hogenová, A. (1998). Proč nemáme hrdiny? In A. Hogenová (Ed.), *Hermeneutika sportu* (pp. 69-72). Karolinum.
- Hřebíčková, M. (2011). *Pětifaktorový model v psychologii osobnosti: Přístupy, diagnostika, uplatnění*. Grada.
- Hřebíčková, M., & Urbánek, T. (2001). *NEO pětifaktorový osobnostní inventář (podle NEO Five-Factor inventory P. T. Costy a R. R. McCrae)*. Testcentrum.

- Jirásek, I. (2005). *Filosofická kinantropologie: setkání filosofie, těla a pohybu*. Univerzita Palackého.
- Jirásek, I. (2013). Verticality as non-religious spirituality. *Implicit Religion*, 16(2), 191-201.
- Jirásek, I. (2015). Spiritualita a zdraví: ideové podloží pro zkoumání empirických dat. *Československá psychologie*, 59(2), 174-186.
- Jirásek, I., & Svoboda, J. (2015). *Putování a smysl života: proměna člověka v zimní přírodě*. Univerzita Palackého.
- Jirásková, M. (2020). *Prožívání životní naplněnosti a existenciálního zakotvení v kontextu vybraných osobnostních rysů u budoucích učitelů*. Disertační práce. Univerzita Palackého, Pedagogická fakulta, Olomouc.
- Jirásková, M. & Petrová, A. (2018). Budoucí učitelé a jejich smysl v životě. In *Sapere Aude 2018: Učitel, žák, psycholog* (Recenzovaný sborník z mezinárodní konference, roč. VIII., pp. 19-27). Magnanimitas.
- Kebza, V. & Šolcová, I. (2003) Well-being jako psychologický a zároveň mezioborově založený pojem. *Československá psychologie*, 47, 333-345.
- Kennett, P., & Lomas, T. (2015). Making meaning through mentoring: Mentors finding fulfilment at work through self-determination and self-reflection. *International Journal of Evidence Based Coaching and Mentoring*, 13(2), 29-44.
- Klčovánská, E., & Masničáková, M. (1998). Experiencing of existential meaningfulness of Slovak university students. *Studia Psychologica*, 40(4), 271-276.
- Křeménková, L., & Novotný, J. S. (2015). Role víry v prožívání smysluplnosti života u vysokoškolských studentů. *Psychologie a její kontexty*, 6(1), 79-95.
- Křivohlavý, J. (2004). *Pozitivní psychologie*. Portál.
- Křivohlavý, J. (2006). *Psychologie smysluplnosti existence: Otázky na vrcholu života*. Grada.
- Křivohlavý, J., & Petříková, F. (2001). Faith, meaningfulness and quality of life. *Studia Psychologica*, 43(3), 211-214.
- Kvintová, J., Sigmund, M., & Hrebicková, H. (2014). Life satisfaction and subjective health assessment in future teachers compared with current university students of physical culture and natural science. *e-Pedagogium*, 14(2), 15-30. <https://doi.org/10.5507/epd.2014.015>
- Lopes, A. R., & Nihei, O. K. (2021). Depression, anxiety and stress symptoms in Brazilian university students during the COVID-19 pandemic: Predictors and association with life satisfaction, psychological well-being and coping strategies. *PLoS ONE*, 16(10), 1-22. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0258493>
- Lukas, E. (1989). Meaningful education. *International Forum for Logotherapy*, 12(1), 5-11.
- Lukasová, E. S. (1992). *LOGO-TEST: Zkouška k měření "prožívané smysluplnosti" a "existenciální frustrace"*. (K. Balcar, Trans.). Mach.
- Lukasová, E. S. (1997). *Logoterapie ve výchově*. Portál.
- Machovec, M. (2012). *Smysl lidské existence* (5th ed.). Akropolis.
- Martela, F., Ryan, R. M., & Steger, M. F. (2018). Meaningfulness as satisfaction of autonomy, competence, relatedness, and beneficence: Comparing the four satisfactions and positive affect as predictors of meaning in life. *Journal of Happiness Studies*, 19(5), 1261-1282. <https://doi.org/10.1007/s10902-017-9869-7>
- Martela, F., & Steger, M. F. (2016). The three meanings of meaning in life: Distinguishing coherence, purpose, and significance. *The Journal of Positive Psychology*. <https://doi.org/10.1080/17439760.2015.1137623>
- Maslow, A. H. (2014). *O psychologii bytí*. (H. Antonínová, Trans.). Praha: Portál.
- Maslow, A. H. (2017). *Náboženství, hodnoty a vrcholné zážitky*. (I. Žampachová, Trans.). Nadační fond Holar.
- McAdam, J. E. (2019). Narratives of change: The role of storytelling, artefacts and children's literature in building communities of inquiry that care. *Cambridge Journal of Education*, 49(3), 293-307. <https://doi.org/10.1080/0305764X.2018.1524001>
- McMahan, E. A., & Estes, D. (2011). Hedonic versus eudaimonic conceptions of well-being: Evidence of differential associations with self-reported well-being. *Social Indicators Research*, 8(1), 93-108. <https://doi.org/10.1007/s11205-010-9698-0>

- McMahan, E. A., & Renken, M. D. (2011). Eudaimonic conceptions of well-being, meaning in life, and self-reported well-being: Initial test of a mediational model. *Personality and Individual Differences*, 51(5), 589-594. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2011.05.020>
- Morse, J. L., Lee, H., Haddock, S. A. & Henry, K. L. (2021). Meaning in life trajectories among college students: Differential effects of a mentoring program. *Journal of Happiness Studies*. <https://doi.org/10.1007/s10902-021-00399-w>
- Ondrušová, J. (2010). Smysluplnost života ve stáří. *Česká geriatrická revue*, 8(1-2), 50-55.
- Paulík, K. (2010). *Psychologie lidské odolnosti*. Grada.
- Petrová, A. (2005a). *Existenciální pojetí osobnosti a subjektivní prožívání smyslu života ve vztahu k pohlaví, věku a religiozitě*. Habilitační práce. Univerzita Palackého, Olomouc.
- Petrová, A. (2005b). *K problematice psychologie existence*. Votobia.
- Pugnerova, M., & Kvintova, J. (2008). Life-satisfaction and selected personality traits of teachers in elementary schools. *e-Pedagogium*, 8(1), 67-77.
- Riethof, N., & Bob, P. (2019). Burnout syndrome and logotherapy: Logotherapy as useful conceptual framework for explanation and prevention of burnout. *Frontiers in Psychiatry*, 10, 382. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2019.00382>
- Rogers, C. R. (1995). *Ako byť sám sebou*. Iris.
- Rogers, C. R. (1998). *Způsob bytí*. Portál.
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2001). On happiness and human potentials: A review of research on hedonic and eudaimonic well-being. *Annual Review of Psychology*, 52, 141-166. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.52.1.141>
- Salikhova, N. R. (2016). Types of meaningfulness of life and values of future teachers. *International Journal of Environmental and Science Education*, 11(8), 1943-1950. <https://doi.org/10.12973/ijese.2016.568a>
- Seligman, M. E., & Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive psychology: An introduction. *The American Psychologist*, 55(1), 5-14.
- Shen, P., & Slater, P. (2021). The effect of occupational stress and coping strategies on mental health and emotional well-being among university academic staff during the COVID-19 Outbreak. *International Education Studies*, 14(3), 82-95. <https://eric.ed.gov/?id=EJ1287926>
- Slezáčková, A. (2012). *Průvodce pozitivní psychologií*. Grada.
- Smékal, V. (2005). *O lidské povaze: Krátká zamyšlení nad psychickou a duchovní kulturou osobnosti*. Cesta.
- Sobková, P., & Tavel, P. (2010). Životní smysluplnost a emocionalita. *E-psychologie*, 4(2), 12-21. <https://e-psycholog.eu/clanek/88>
- Soudková, M. (2004). *Psychologie pomáhá každodennímu životu*. Doplněk.
- Strauss, A. L., & Corbin, J. (1999). *Základy kvalitativního výzkumu: Postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Albert.
- Šolcová, I., & Kebza, V. (1999). Sociální opora jako významný protektivní faktor. *Československá psychologie*, 43(1), 19-38.
- Tavel, P. (2009). Aktuálnost témy zmyslu života u dětí a mládeže a možnosti psychologické práce s ňou. *Psychiatria-Psychoterapia-Psychosomatika*, 16(1), 37-42.
- Tavel, P., & Kanálik, T. (2008). Praktické možnosti psychologické práce s tématem zmyslu života u dětí a mládeže. *E-psychologie*, 2(1), 36-46. <https://e-psycholog.eu/clanek/12>
- van Gennep, A. (2018). *Přechodové rituály: Systematické studium rituálů*. (H. Beguivinová, Trans.). Portál.
- Wullur, M. M., & Werang, B. R. (2020). Emotional exhaustion and organizational commitment: Primary school teachers' perspective. *International Journal of Evaluation and Research in Education*, 9(4), 912-919. <https://eric.ed.gov/?id=EJ1274772>

O autorech

Mgr. Miroslava Jirásková, Ph.D. přednáší externě psychohygienu na Fakultě zdravotnických věd Univerzity Palackého v Olomouci, dále působí jako lektorka v organizaci Kappa help zaměřující se na primární prevenci na ZŠ a SŠ. Zabývá se možnostmi transracionálních přístupů (metoda systemických konstelací, průvodkyně v životních rituálech) v osobnostním růstu.

Kontaktní údaje

Adresa: V Kukle 336/3, 772 00 Olomouc

E-mail: miroslavajiraskova@seznam.cz

Doc. PhDr. Alena Petrová, Ph.D. se věnuje výuce psychologických disciplín a práci se studenty na Pedagogické fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, je členkou Vědecké rady PdF OU, oborové rady Pedagogika a je garantkou Učitelství pro střední školy na FF, PřF a PdF OU. Je také členkou oborové rady Psychologie na FF UP v Olomouci. K jejím výzkumným zájmům náleží problematika psychologie existence, dále otázky z oblasti vývojové psychologie a psychologie osobnosti. Věnuje se také psychologickému poradenství a hypnoterapii.

E-mail: alena.petrova@osu.cz

Prof. PhDr. Ivo Jirásek, Ph.D. se zaměřuje na pedagogiku volného času na Fakultě humanitních studií Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, přednáší rovněž na Fakultě tělesné kultury Univerzity Palackého v Olomouci. Zabývá se filosofickou kinantropologií (filosofií sportu), fenoménem spirituality a výchovou v přírodě v diskurzu zážitkové pedagogiky. Publikuje na pomezí oborů filosofie, pedagogika a kinantropologie, např. v časopisech *Journal of Adventure Education and Outdoor Learning*; *Leisure Sciences*; *Sport, Ethics and Philosophy* a další. ORCID: [0000-0003-1244-5237](https://orcid.org/0000-0003-1244-5237)

E-mail: jirasek@utb.cz

Jirásková, M., Petrová, A., & Jirásek, I. (2021). Prožívaná smysluplnost v kontextu osobnostních rysů budoucích učitelů. *E-psychologie*, 15(4), 1-13. <https://doi.org/10.29364/epsy.418>